

УДК 94(477.82)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.05>

ІСТОРІЯ МІСТА ЧОРТОРИЙСЬКА НА ВОЛИНІ (ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ)

Петрович Валентина,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-0407-0471*

Малі міста України творять окремий просторовий, адміністративно-територіальний пласт суспільного життя. У них закладено особливий, притаманний лише їм урбаністичний зміст, де поєднуються у єдине ціле риси міського та сільського з усіма їх позитивними виявленнями. Проблематика, що стосується історії міста Чорторійська у зазначених хронологічних межах, неодноразово привертала до себе увагу дослідників. Визначено, що особливо цей процес посилювався протягом останніх десятиріч. Це пов'язано з актуалізацією історико-краєзнавчих досліджень та проблем регіональної історії України. У статті зосереджено особливу увагу на етапах становлення та розвитку міста в різні історичні періоди – від найдавніших часів до кінця ХІХ ст. Зазначено, що місто Чорторійськ належить до давніх населених пунктів Волині. Показано, що в другій половині ХІІ–ХІІІ ст. Чорторійськ був столицею дрібного удільного князівства чи волості. У Руському літописі у зв'язку з різними політичними подіями місто згадується шість разів, що вказує на помітну його роль у житті Волинської землі на північно-східних рубежах у ХІІІ ст. Місто навіть порівнювали зі столицею Волинської землі – містом Володимиром. Він мав могутню оборонну систему, до якої входив князівський замок із земляними валами, дерев'яними, а пізніше мурованими стінами. Виокремлено особливості перебування Чорторійська у власності найвідоміших представників князівських родин, що відігравали важливу роль у житті міста зокрема й України загалом. Воно досягнуло високого рівня розвитку, стало резиденцією, родовим володінням князів українсько-польського походження Чорторійських. Розглянуто питання щодо назви міста. Проте, на думку низки дослідників, на жаль, питання історичної топографії давнього міста ще недостатньо вивчене.

Ключові слова: регіональна історія, місто, Волинська земля, резиденція, князі Чорторійські.

Petrovich Valentina. History of the town of Chortoriysk in Volyn (from the earliest times to the end of the 19th century)

Small cities of Ukraine create a separate spatial, administrative and territorial layer of social life. They have a special urban content that is present only in them, where the features of the city and the countryside are combined into a single whole with all their positive manifestations. The problems related to the history of the city of Chortoriysk within the specified chronological boundaries have repeatedly attracted the attention of researchers. It is determined that this process has intensified especially in recent decades. This is due to the actualization of historical and local lore research and problems of regional history of Ukraine. This article focuses special attention on the stages of the formation and development of the city in different historical periods, from the most ancient times to the end of the 19th century. It is noted that the city of Chortoriysk belongs to the ancient settlements of Volyn. It is shown that in the second half of the 12th–13th centuries Chortoriysk was the capital of a small appanage principality or volost. The large number of mentions of Chortoriysk in the Russian chronicles, namely, in connection with various political events, the city is mentioned six times, indicates its prominent role in the life of the Volyn land on the northeastern borders in the 13th century. The city was even compared with Volodymyr, the capital of the Volyn region. It had a powerful defense system, which included a princely castle with earthen ramparts, wooden, and later brick walls. The peculiarities of Chortoriysk being owned by the most famous representatives of princely families, which played an important role in the life of the city, in particular, and Ukraine in general, are highlighted. It reached a high level of development, became the residence and ancestral domain of the Czartoryski princes of Ukrainian-Polish origin. The question regarding the name of the city was considered. However, according to a number of researchers, unfortunately, the issue of the historical topography of the ancient city has not yet been sufficiently studied.

Key words: regional history, town, Volyn land, residence, princes Czartoryski.

Місто Чорторійськ належить до давніх населених пунктів Волині. Воно досягнуло високого рівня розвитку і, будучи одним із князівських удільних міст, стало резиденцією князів Чорторійських, відіграючи не менш важливу роль у період міжкнязівських усобиць.

Уперше про Чорторійськ згадується в літописі 1100 р., коли руські князі зібралися на з'їзд у В'ятчеві. На ньому було прийнято рішення відібрати у Давида Ігоровича стольне місто Володимир, а в порядку компенсації йому дістався в уділ Чорторійськ [16, стовб. 154]. Варто відзначити, що із

сімнадцяти вперше згаданих у писемних джерелах першої половини XII ст. волинських міст найраніше названо Чорторийськ. Із цього невеликого літописного повідомлення можна зробити висновок, що вже на початку XII ст. Чорторийськ був досить потужним поселенням. Його навіть порівнювали зі столицею Волинської землі – містом Володимиром. Він мав могутню оборонну систему, до якої входив князівський замок із земляними валами, дерев'яними, а пізніше мурованими стінами. Оточений водами Стиру, Чорторийськ був практично неприступний і тому вважався «ключами до Волині», але через своє вигідне місцезонашування часто ставав предметом князівських міжусобиць.

Удруге Чорторийськ у літописі згадується 1142 р., коли київський князь Всеволод Ольгович передав його своєму братові Святославу Ольговичу [16, стовб. 194]. Але в результаті князівських міжусобиць місто у його володінні залишалося недовго.

У 1199 р. князем Романом Мстиславичем було утворене Волинсько-Галицьке князівство. Як й інші міста Волинської землі, Чорторийськ увійшов до його складу.

Літопис повідомляє, що в 1227 р. Чорторийськ захопили володарі Турово-Пінського князівства [16, стовб. 382]. Але вже в 1228 р. сини Романа Мстиславича – Данило та Василько Романовичі відібрали місто у пінських князів і приєднали його до своїх володінь. Ці події відбувалися на другий день Великодніх свят і описуються в літописі так: «...в ніч на понеділок облягли вони город (Чорторийськ)... і взяли вони город і князів їхніх захопили» [16, стовб. 384].

Востаннє місто згадується в літописі 1289 р. у зв'язку з важливою подією, коли князь Мстислав, укріплюючи місто, заклав кам'яну споруду – «стовп»: «Того ж року в Чорторийську в городі заклав він башту кам'яну» [165]. Цю вежу в 1961 р. під час археологічних досліджень відкрив П. Раппопорт [23, с. 8]. Донедавна башта в Чорторийську була єдиною відомою з писемних та археологічних джерел у сучасних територіальних межах України. Як зауважує К. Капустін, у середині XIII–XIV ст. на землях Південно-Західної Русі поширився новий тип фортифікаційних споруд – кам'яні башти-донжони. Як правило, вони влаштовувалися з напільної сторони укріплень (із тильної сторони валу на найбільш проблемних для оборони ділянках), як це зафіксовано, зокрема, й у Чорторийську [13, с. 78].

Із вищесказаного можна зробити висновок, що в другій половині XII – XIII ст. Чорторийськ був столицею дрібного удільного князівства чи волості. Місто мало кам'яну вежу, було добре укріплене та багатолюдне. Про це свідчать залишки великого городища, яке досліджувалося під керівництвом відомого волинського археолога, доктора історичних наук, професора Волинського національного університету імені Лесі Українки М. Кучинка. Городище літописного Чорторийська займає мис, що підноситься над заплавою старого русла р. Стиру на висоту вісім метрів. Із півночі тут є улоговина, а з північного заходу підходить рів та тягнеться вал. Над земляним валом були надземні галереї з бійницями. Усередині земляного валу знаходилися дерев'яні конструкції у вигляді зрубів клітей. Такі зруби давала змогу досягати стрімкості, крутизни валу, що заважало ворогам штурмом брати фортецю. Результати археологічних розкопок підтвердили, що Чорторийськ був фортецею й у XII–XIV ст. і носив оборонний характер на північно-східних рубежах Волині [15, с. 41].

Під час монгольської навали 1240 і 1260 рр. Чорторийськ у числі інших волинських міст, імовірно, був спустошений і зруйнований. Попри це у наступні роки він зазнав розквіту та зміцнення, особливо коли став постійною резиденцією, родовим володінням князів Чорторийських, що й одержали своє прізвище від назви родового володіння над р. Стир на Волині.

У XIV – 60-х роках XVI ст. Волинь входила до складу Великого князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 р. – до складу Речі Посполитої. Ю. Сіцінський зазначає, що за версією «Хроніки Биховця» у XIV ст. Чорторийськом володів князь Костянтин Коріатович – п'ятий син Коріята Гедиміновича. Цей князь належав до близького оточення польського короля Владислава-Ягайла [22, с. 132]. У XV ст. Чорторийськ стає власністю князя Льва Свидригайла. У 1442 р. переходить до князів Чорторийських, коли польський король Владислав III Варненчик своєю жалуваною грамотою підтвердив права князів Чорторийських на місто. Зокрема, у ній зазначалося: «Для трьох братів наших Івана, Олександра і Михайла, князів на Чорторийську, тим князям кривим своїм, дозволяю вживати печатку княжу, яку від батька і діда уживали, тобто озброєного вершника тримаючого в руці меч оголений». Із цього часу подальша історія міста Чорторийська тісно переплітається з життям і діяльністю представників князівського роду українсько-польського походження Чорторийських [6]. У 1433 р. цей рід здобув титул князів Священної римської імперії. Вони залишили чималий слід в історії не тільки Волині, а й цілої Східної Європи [18].

Згідно з архівними документами фамільного роду князів Чорторийських, поданих до актових книг, за 1547 та 1605 рр. земельні володіння роду інтенсивно формувалися із середини XV ст., здебільшого внаслідок отримання князівських і королівських привілеїв, а також завдяки дарчим записам інших родин, пов'язаних із Чорторийськими шлюбними відносинами [3, с. 22–25; 20, с. 37–41].

Із джерел дізнаємося, що рід Чарторійських досяг апогею своєї могутності за часів князя Федора Михайловича. Його сини Іван і Олександр у 1547 р. ділили між собою велику спадщину батька. Місто Чорторійськ дісталось у володіння Олександра Чарторійського [1, с. 21; 20, с. 37–41]. Ці ж князі – Олександр та Іван Чарторійські – у 1569 р. на Люблінському сеймі підписали акт злуки Литви й Польщі – Люблінську унію. Виникло нове державне утворення – Річ Посполита, до якого увійшла адміністративно-територіальна одиниця – Волинське воєводство з Чортирійською волостю [21].

У своїй науковій розвідці О. Цинкаловський указує, що у 1570 р. першим волинським воєводою став Олександр Чарторійський, який платив із містечка Чорторійськ податки від 19 ринкових і 53 вуличних будинків, 9 убогих хат, 7 комірників, 21 ремісника, 77 городників міських. За В. Атаманенко, більшість населення міста становили торговці. На 1577 р. кількісні й якісні характеристики Чорторійська були скоріше сільськими – 27 димів та 30 убогих будиночків. Така деградація міста, на думку В. Атаманенко, могла бути пов'язана з якимись знищеннями (можливо, пожежа) або, що видається ймовірнішим, із реорганізацією міського простору. Побіжно про це може свідчити зростання кількісних параметрів на 1583 р. [4, с. 72]. Як зазначає О. Цинкаловський, 1583 р. вдова князя Олександра платила податки від 12 ринкових і 85 вуличних домів, 26 хат, 85 ланів, 123 міських городників, 3 рудних товаришів, 11 ремісників, 1 вального колеса і 4 попів [25, с. 39]. На початку 90-х років XVI ст. у межах Волині володіння родини Чарторійських охоплювали щонайменше шість міст і містечок та понад 110 сіл [25, с. 39].

Проте починаючи з 80-х років XVI ст. з'явилися перші ознаки фінансової кризи, яка уразила рід Чарторійських. Ситуація різко погіршилася за часів онука Олександра Чарторійського, сина житомирського старости Михайла Чарторійського, князя Юрія Михайловича. Архівні джерела свідчать, що він не дуже дбав про свої володіння, які могли приносити значний прибуток. Очевидно, вони не забезпечували фінансових потреб князя. Майже все життя він позичав у різних осіб дрібні та солідні суми грошей.

Із кінця 90-х років XVI ст. для того щоб повернути борги, Юрій Михайлович розпочав розпродаж своїх маєтностей. Таким чином, за фантастичну на той час мусу – 400 тис польських злотих Чорторійськ 1603 р. був проданий магнатові з Литви мінському воєводі Янові Пацу. Акт продажу 5 березня 1603 р. був затверджений королем. Разом із містом була продана й Чорторійська волость, яка складалася з двох ключів: Чорторійського та Володимирецького. Перший, окрім міста Чорторійська із замком, нараховував 38 сіл [2]. Паци підтримували церковну унію та діяльність войовничих католицьких організацій. Наприклад, сприяли проникненню єзуїтів на Волинь.

На думку М. Довбищенко, достовірно невідомо, як князь Юрій Михайлович Чарторійський розпорядився вирученими від продажу коштами. Лише архівні документи свідчать, що на кінець свого життя в 1629 р. представник знатного волинського роду володів двома невеликими маєтками серед глухих лісів і непролазних боліт північної Волині. Це все, що в нього лишилося від великої спадщини предків. Відповідно, й князівські діти лише номінально представляли згасаючу чорторійську лінію. Із цього часу вони вже ніколи не володіли Чорторійськом [9, с. 8].

Потрібно згадати і про участь князя Юрія Михайловича Чарторійського у суспільно-релігійному житті. Власник Чорторійська активно підтримував унію. Про це свідчить його фундуш від 1608 р. Згідно із цим документом, у маєтку Серни був споруджений монастир св. Трійці. На користь новозаснованої обителі князь пожалував три волоки поля із сіножатями, млини, ставки, лісові угіддя тощо [24, с. 374–377]. Цей монастир мав бути уніатським і навіть у разі ліквідації луцької уніатської обителі мав би перейти у власність луцького римо-католицького єпископа. Таким чином, наприкінці XVI ст. Юрій Михайлович Чарторійський перейшов із православної віри до уніатської і був дійсним протектором унії.

Як уже зазначалося, у 1601 р. Чорторійськ було продано мінському воєводі Янові Пацу. Паци підтримували церковну унію та діяльність войовничих католицьких організацій. Наприклад, сприяли проникненню єзуїтів на Волинь. Від них місто Чорторійськ перейшло у володіння волинського воєводи Анджея Лещинського – зятя корецького князя Самуїла, який відважно воював проти турецької армії. В «Острозькому літописці» за 1616 р. приведено розповідь про взяття в полон князя Корецького турками [5]. Удруге він став турецьким бранцем під Цецорою в 1620 р. і невдовзі загинув.

М. Довбищенко вказує, що у 1639 р. в пам'ять про померлу дружину Анну Анджей Лещинський виділив 10 тис злотих на будівництво костелу та монастиря домініканців. Фундаційним записом від 1640 р. Анджей Лещинський записав на Чорторійський костел 1,5 волоки землі. 1643 р. згаданий пан заповів своїм тестаментом на костел дворик у Чорторійську та три скирти збіжжя [8, с. 372, 803]. Святиня була побудована з дерева недалеко від княжого замку. У 1729 р. костел згорів. Проект його реставрації в 1736–1741 рр. належить видатному архітектору Павлу Гіжицькому. Він був відбудований у стилі бароко, вівтарем на схід за гроші княгині Теофіли Вишневецької з дому Радзівілів. Під час освячення костелу було залишено його попереднє ім'я – Воздвиження Святого Хреста [26].

Слід зауважити, що за Лещинських Чорторійськ знову почав зростати й розвиватися. У середині XVII ст. у місті проживало до 2 тис жителів. Але це тривало недовго, бо, переходячи з рук у руки, вже в 1677 р. ним заволоділи князі Вишневецькі, зокрема Дмитро-Георгій Вишневецький, а з 1725 р. – князі Радзівіли. Останні збудували в Чорторійську в середині XVIII ст. палац, прикрашений розписами відомого художника Луки Хнюбнера [19, с. 15].

Після князів Радзівілів Чорторійськом володів граф Федір Пацей. У 1830 р. він брав активну участь у польському повстанні, за що російський уряд відібрав у нього містечко. Відтоді Чорторійськ перейшов у державне володіння [12, с. 544]. Католицький монастир у Чорторійську було закрито, костюл перетворено на православну парафію Успіння Пресвятої Богородиці [7, с. 368].

У роки Першої світової війни храм сильно постраждав. 1921 р. місцевий священик купив у селі Осниця Успенську дерев'яну церкву, яку потім розібрали, за одну ніч переправили по річці до Чорторійська та вдруге збрали, поставивши біля костюлу. Завдяки старанням прихожан і ксьондза Аполінарія Тарногурського в 1930 р. костел відновлено. Православні перейшли у дерев'яний храм, а костюл після включення Західної України до складу відродженої Польщі знову став католицьким. Унаслідок приєднання Західної України до Радянського Союзу в 1939 р. костюл повернуто православним. У підземеллі споруди знаходилися давні поховання місцевої шляхти. У своєму заповіті 1582 р. князь Михайло Олександрович Чорторійський висловлював бажання бути похованим у цій обителі [14, с. 87].

Черговий раз приміщення зазнало певного руйнування після 1945 р. У 1951 р. костюл перетворили на зерносховище. Із 1975 р. він перебував у запустінні та згодом опинився в аварійному стані. Рішенням Священного Синоду Української православної церкви 11 червня 1997 р. при храмі відкрито Хрестовоздвиженський чоловічий монастир, який на височенній горі здіймається своїми куполами у весняну блакить.

Після великих ремонтних робіт відновлено перекриття храму, споруджено баню, 2001 р. встановлено хрести. Архітектурний ансамбль монастиря включає Хресто-Воздвиженський собор, Свято-Успенську церкву та капличку – стовп XVIII ст. Поряд із монастирем знаходиться пагорб – «замкова гора», або «городище» князів Чорторійських, де колись стояв князівський замок-палац.

Перебуваючи у складі Російської імперії, Чорторійськ перетворився на волосний центр. Він мав ознаки міського розселення, типові за формою територіальної організації для всієї України. Наприкінці XIX ст. тут була прокладена залізниця у напрямку Ковель – Сарни, що сприяло економічному розвитку міста. У містечку виникають невеликі промислові підприємства: лісопильня, кравецька, шевська та інші майстерні. На ній була побудована станція Новий Чорторійськ, біля якої вирросло селище з такою ж назвою. Саме ж місто Чорторійськ почали називати Старим Чорторійськом.

О. Цинкаловський доводить, що в кінці XIX ст. в Чорторійську було 275 будинків, у яких проживало 1 936 жителів, дві церкви, синагога, паровий млин. Також функціонували дві церковнопарафіяльні школи, одну з яких було відкрито у 1874 р., другу – у 1890 р. У 1911 р. чисельність населення зростає й становить 2 150 жителів. У місті з'являються поштова станція, фельдшерський пункт, 12 крамниць і шинок [25, с. 515].

Варто також зупинитися на питанні, що стосується назви міста. А. Заяць, досліджуючи урбанізаційний процес на Волині, звернув увагу, що протягом 1598–1622 рр. поряд із назвою Чорторійськ згадуються назви Старий і Новий Чорторійськ [10; 11, с. 68]. Отже, на думку Ю. Мазурика, документи вказують на існування у цей час двох топонімів. Проте, на жаль, питання історичної топографії давнього міста ще недостатньо вивчене [17, с. 107].

Отже, окреслені етапи становлення й розвитку Чорторійська дають можливість краще зрозуміти той факт, що місто та його численні володарі, починаючи від княжих часів і князювання родини Чорторійських і до початку XIX ст., відігравали важливу роль в історії Волинського краю.

Література:

1. Акт разделения имений между князьями: Александром и Иваном Чорторійскими. 19 июня 1547 г. Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. Ч. 7. Т. I: Акты о заселении Юго-Западной России. 1886. Киев : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1886. 746 с.
2. Актова книга. 1 січня 1602 р. – 18 грудня 1603 р. Центральний державний історичний архів України м. Київ, ф. 25 Луцький гродський суд (1558–1790 рр.), оп. 1, спр. 65, арк. 448.
3. Акты на имения князей Чорторійских, представленные для записи во Владимирской гродской книге Юрием Михайловичем Чорторійским. 1 января 1605 г. Архив Юго-Западной России. Ч. VIII. Т. IV. Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв. Киев : Типография С.В. Кульженко, 1907. 769 с.
4. Атаманенко В. Описи Волинських маєтків князів Чорторійських XVI ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцьк в історії Волині та України* : матеріали XXXV Міжнар. істор.-краєзн. наук. конф., м. Луцьк, 15–17 вересня 2010 року. Луцьк, 2010. Вип. 35. С. 71–82.

5. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. Київ, 1971. 200 с. *Острозький літописець*. URL: <http://litopys.org.ua/ostrog/ostr02.htm> (дата звернення: 20.04.2024).
6. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів, 2000. 649 с.
7. Девятисотлетие православия на Волыни (992–1892 гг.). Ч. II. Статистические сведения о приходах Волынской епархии. Житомир : Типо-Литография Е.П. Льва, 1892. 1223 с.
8. Довбищенко М. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XIX – перша половина XVII ст.). Київ : ПП Сергійчук М.І., 2008. 882 с.
9. Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чорторійських (родинні зв'язки, мастки та релігійне життя). *Історичний журнал*. 2004. № 10–11. С. 3–16.
10. Заяць А. Міське суспільство Волині XVI – першій половині XVII ст. : монографія. Львів, 2019. 582 с.
11. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. Львів, 2003. 206 с.
12. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 745 с.
13. Капустін К.М. Укріплені поселення середини XIII–XIV ст. на Правобережжі Київської землі. *Археологія і давня історія України*. 2013. Вип. 11. С. 71–82.
14. Краткие сведения о монастырях Волынской епархии, в настоящее время не существующих. *Волинские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. 1867. № 5. С. 75–87.
15. Кучинко М.М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія : навчальний посібник. Луцьк : Вежа, 2002. 314 с.
16. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л.Є. Махновця ; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit13.htm>
17. Мазурик Ю. Новий Чорторійськ доби пізнього середньовіччя (дискусійне питання щодо його локації). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Маневиччина, Чорторійськ і Кукли в історії та культурі рідного краю* : матеріали Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф. Луцьк, 2021. Вип. 71. С. 106–113.
18. Малімон Н. На Волині перейменували селище Старий Чорторійськ у Чорторійськ. *День*. 07 жовтня 2021. URL: <http://surl.li/suxug> (дата звернення: 17.04.2024).
19. Матошняк О. З історії села Старий Чорторійськ. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Історія сіл і міст Зіхадного Полісся. Маневиччина* : матеріали XIII Волин. наук. істор.-краєзн. конф., смт Маневич – с. Кукли, 2004. С. 156–158.
20. Раздельный акт между братьями, князьями, Иваном и Александром Чорторийскими. 19 июня 1547 г. Архив Юго-Западной России. Ч. VIII. Т. IV. Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв. Киев : Типография С.В. Кульженко, 1907. 769 с.
21. Рибачук А. Історія Старого Чорторійська: як місто стало селом. *Район Маневичі*. 01 січня 2019. URL: <http://surl.li/suxuw> (дата звернення: 18.04.2024).
22. Сіцінський Ю. Поділля під владою Литви : монографія / упоряд. Д. Вашук, М. Мошак. Кам'янець-Подільський, 2009. 160 с.
23. Терський С.В. Початки кам'яного оборонного будівництва у Волинському князівстві. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 5–10.
24. Фундушевський лист князя Юрія Чорторійського основаному им в с. Сарнах, в Луцком повіте, Троицкому монастирю на земли, крестьян и десятину с тем непременно условием, чтобы монастырь этот всегда оставался под юрисдикцией Луцкого епископа-униата, а в случае отсутствия такового, должен был поступить в ведение католического бискупа Луцкого. 8 января. 1608 г. Архив Юго-Западной Руси. Ч. I. Т. VI. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1372–1648 гг.) / под ред. О.И. Левицкого. Киев : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1883. 1120 с.
25. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. *Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року*. Вінніпег : Волинь, 1986. Т. 2. 578 с.
26. Яцечко-Блаженко Т. Яким був домініканський костел понад 100 років тому у селі Старий Чорторійськ. *Волинь Post*. 04 січня 2021 р. URL: <http://surl.li/suxzc> (дата звернення: 18.04.2024).